

LA HISTORIOGRAFIA ROMÀNTICA

Quan la Societat Catalana de Filosofia em va convidar a participar en aquest Seminari Obert sobre Filosofia de la Història m'ho vaig prendre com un repte. No és habitual que els historiadors reflexionem sobre la nostra tasca, i menys encara avui. Efectivament, en l'actualitat, en aquest potfranquisme que vivim o patim, els historiadors, amb totes les excepcions que hom vulgui, hem anat cercant un espai en el camp-qui-pugui que s'ha produït vers la funcionarització i el burocratisme. La historiografia actual no ocupa el paper militant que li pertocà els anys seixanta; ni és, com aleshores, la ciència social que protagonitza els fronts més avançats en el terreny del coneixement de l'home i de la societat. Ben a la inversa, s'ha anat imposant un corrent tecnocràtic o, si ho preferiu, neopositivista, paral·lel al procés de funcionarització dels professionals.

La historiografia d'avui és políticament ambigua, o, potser dit més clarament, reaccionària, procliu a cercar un espai a redós de l'estat i del règim social vigent. L'academicisme imposa una visió hiperespecialitzada i elitista de l'anàlisi històrica i una manca absoluta de debat aprofundit i de reflexió teòrica. En la cursa esborrajada per esdevenir un científic amb tots els ets i uts, el professional ha caigut en una apologia dels mitjans, de les sèries estadístiques, dels quadres numèrics, de la introducció de la informàtica; i ha perdut de vista, malauradament, els objectius propis de la ciència històrica, el desig de conèixer i interpretar el passat. Més encara, ha tendit a emascarar, potser inconscientment, allò que els alumnes de primer de carrera ja haurien de saber: que la Història, en tant que reconstrucció del passat feta des del present, i en tant que interpretació de societats humanes feta per homes, mai no pot ésser plenament objectiva.

És en aquest sentit que als historiadors ens convé una bona dosi d'autocrítica, i, més en general, una reflexió aprofundida sobre el nostre paper en la societat; una reflexió que pot començar per una història crítica de la historiografia o, si ho preferiu, de la Filosofia de la Història. I és en aquest sentit que crec que pot ésser interessant analitzar de nou la historiografia romàntica.

Cal dir que la reflexió historiogràfica ha tingut, en els darrers anys i en el nostre país, un únic fruit, una obra madura i provocadora, la qual, tanmateix, no ha estat corresposta amb el debat que calia esperar-ne. Em refereixo a *Historia. Análisis del pasado y proyecto social* de Josep Fontana. El gran mèrit de Fontana és dir ben clarament que tota obra historiogràfica és fruit d'una societat concreta i que parteix, d'una manera més o menys explícita, d'un projecte polític i social.

Tanmateix, a parer meu, el capítol ja conspícuament intítulat «Historia y contrarrevolució: 1814-1917» és un dels més fluixos del llibre. S'hi poden trobar encara tòpics que considero difícilment defensables com el següent: «Romanticismo, historicismo, interpretación whig de la historia, positivismo, etc. (sic!), son estrategias distintas para un mismo objetivo: la preseveración del orden burgués.»

Penso que el romanticisme historiogràfic en el nostre país té avui molt mala premsa. No hi ha pitjor acusació entre els professionals de la història que anomenar algú «romàntic». Els poquíssims debats que hom ha fet darrerament entre historiadors s'han perdut entre acusacions a una suposada historiografia mítica i protestes d'objectivitat i d'imparcialitat incontrovertibles.

I tanmateix, em fa la impressió que ningú no s'ha aturat a reflexionar seriosament sobre allò que fou la historiografia romàntica. Continuem partint de tòpics que no resisteixen una mínima anàlisi. D'una banda, considerar el Romanticisme un tot, una escola travada i coherent, quan si alguna cosa defineix aquest moviment ampli és la diversitat, la pluralitat. D'altra banda, presentar-lo com un moviment reaccionari enfront d'una Il·lustració revolucionària; penso que aquest és un tòpic insostenible: la Il·lustració, ho sabem cada cop més, era un moviment de reforma del sistema feudal des de dins i des de dalt; el Romanticisme —després reprendrem aquesta idea— no és potser tant una reacció contra la Revolució Francesa com una conseqüència d'aquesta. I encara, darrer tòpic, pretendre d'identificar materialisme amb progrés (i veure, per tant, una mena d'encavalcament entre Il·lustració i materialisme històric, tot passant per un positivisme que no se sap molt bé on situar) i, conseqüentment, identificar el Romanticisme, en tant que idealista, amb la reacció; aquest tòpic, fruit segurament del triomf del materialisme històric en les facultats del país a partir dels anys seixanta, crec que avui és també insostenible; sense una punta d'idealisme, sense un bri d'utopia, no és possible la pràctica revolucionària; els materialistes històrics conseqüents segurament han estat i són més idealistes que no pretenen ésser.

El Romanticisme, com a corrent ampli de pensament i d'acció, podríem situar-lo en països com Alemanya, França o Anglaterra entre el 1789 i el 1848. He triat dues dates que no considero pas gens arbitràries. El 1789 significa, ho sabem tots, un autèntic sotrac, el primer exemple —i

gairebé diria l'únic— de ruptura violenta amb el vell ordre feudal; és una revolució burgesa, certament, però, com s'han encarregat d'assenyalar els historiadors francesos posteriors a la II Guerra Mundial, és també una revolució popular; és el primer exemple contemporani de protagonisme popular d'un esdeveniment decisiu; però el 1789, com tota revolució triomfant o frustrada (i fou successivament totes dues coses), comporta el desencís —actitud, com la passió i la il·lusió, molt romàntica—, i amb ell el desig d'anar més enllà (que donarà lloc al moviment democràtic) o d'evitar la repetició d'un fet semblant (reacció); finalment, l'estímul del 1789 es mou entre dues tendències contradictòries: d'una banda, la idea cosmopolita, encara il·lustrada: la Revolució s'ha fet en nom de la Humanitat, cal exportar-la; d'altra banda, el concepte nou de sobirania nacional, que implica no solament qüestionar la sobirania dels reis, sinó també l'abast dels seus territoris patrimonials. Tenim, doncs, prou elements per a fer derivar el Romanticisme d'aquesta Revolució.

1848 marca l'altre punt d'inflexió. És, d'una banda, la major demostració de força del moviment democràtic i popular europeu i del sentiment nacionalista. Però significa també l'aparició del moviment obrer i socialista com a tal en la Història. D'ara endavant l'ideal romàntic perdrà sentit; els activistes i els teòrics s'hauran de definir: o dins del sistema (i això implicarà, entre altres coses, el desplegament d'una història asèptica i positivista) o fora d'ell (la qual cosa donarà lloc a una evolució, vers el materialisme històric o vers l'anarquisme).

El Romanticisme, si més no el Romanticisme historiogràfic, no és un moviment homogeni. És més aviat una mena d'«esperit del temps», per emprar un concepte molt propi de l'època, que implica determinades coincidències ètiques i/o estètiques entre els autors.

I aquest «esperit del temps» té sens dubte unes arrels o, dit d'altra manera, es mou entre diversos pols que intentaré de sistematitzar.

D'una banda, comença a ésser corrent de situar Jean-Jacques Rousseau (1712-1778) en els orígens del Romanticisme. La seva apologia del sentiment com a garantidor d'una vida social igualitària, però també com a instrument de coneixement superior a la raó, féu sens dubte forat. En el terreny estètic, el trencament amb la irracionalitat de l'academicisme dit racionalista posava en primer pla la individualitat i la llibertat. En el terreny social, obres com *Contracte social* o *Discurs sobre l'origen de la desigualtat entre els homes* faran prendre consciència a amplis sectors del poble, entenent com a tal les classes mitjanes, en alguns casos en vies de proletarització.

Un segon pol partirà dels nous conceptes de *cultura* i de *poble* que s'han estat gestant a Alemanya a la segona meitat del s. XVIII. El terme «cultura», com remarcà Norbet Elias ja el 1939, apareix a Alemanya per contraposició al concepte de civilització, d'arrel francesa. L'Alemanya de la Restauració, esquarterada en petits estats, amb corts mesquines que intenten d'aplicar el model cosmopolita de civilització francès, és titllada d'afectada, de frívola, de banal, de buida en definitiva, per unes classes mitjanes i una «intelligentsia» universitària. Enfront d'ella, hom defineix un autèntic projecte d'unificació nacional, que implica un desplegament cultural i un canvi de valors; s'imposa, doncs, la sinceritat, l'autenticitat, les arrels profundes, l'espiritualisme.

En aquest canvi d'actituds és importantíssim el paper de Johann Gotfried Herder (1744-1803). Fortament influït per Rousseau, però també per la teologia cristiana, de la qual mai no abjurà, és especialment conegut pel desenvolupament del concepte de *Volkgeist*, o esperit del poble. El poble se'ns presenta com una unitat orgànica, com un individu amb un esperit únic que comparteixen tots els seus membres i que s'expressa en creacions originals com el dret tradicional o la literatura popular. Tanmateix, alguns autors, com Ed. Fueter, han remarcat l'ambigüitat del concepte de *Volkgeist* en boca de Herder. De vegades ens apareix com un «caràcter nacional» configurat per la Història, en definitiva dinàmic; d'altres, com una realitat immutable i eterna. Amb totes les crítiques que hom pugui fer al concepte de *Volkgeist* (en especial pel que té de negació de les diversitats socials o econòmiques), cal dir que per primer cop permet d'incorporar el poble en la historiografia com a subjecte actiu; el Romanticisme, doncs, supera la Història cortesana o, com a màxim, la Història de les civilitzacions anteriors i assaja una autèntica Història nacional.

Tercera influència, la literatura. La historiografia romàntica no té solament una ètica, sinó també una estètica. Podríem parlar, en aquesta línia, de Friederich Schiller (1759-1805), historiador i poeta, o de la «religiositat estètica» de François René de Chateaubriand (1768-1848), o encara de Víctor Hugo o d'Alexandre Dumas. Però sens dubte l'autor clau en aquest lligam entre literatura i historiografia és Walter Scott (1771-1832). Scott pretén, com la majoria d'historiadors romàntics, de fer vibrar el lector i ferli prendre partit. Rebutja la creació d'unes tipologies sense data i, per la via de la doctrina del color local, intenta d'aprofundir en les particularitats nacionals i temporals. D'altra banda, poua les seves històries de dades objectives, però també, sense el menor escarafall, de la tradició folklòrica, de les llegendes i els romanços.

Quart pol, el determinisme geogràfic, d'arrel alemanya, i que és fortament inspirat pel *Volkgeist* herderià. Aquí cal situar Karl Ritter (1779-1859). Ritter intentà de demostrar que les diversitats en la configuració del sòl (volgudes per Déu) determinaven el desenvolupament i la configuració dels pobles i dels estats. És precisament un deixeble de Ritter, Ratzel, qui ha estat considerat el pare de la geografia moderna.

He deixat per al final el pol sens dubte més decisiu en el Romanticisme. Em refereixo a l'idealisme. Aquí caldria citar Karl Wilhelm Humboldt (1767-1835). Humboldt considera les idees com a motor del canvi històric. Tot prenent com a base l'experiència revolucionària francesa, i tot confonent segurament les que en foren conseqüències en l'evolució espiritual amb les seves mateixes causes últimes, considera que les idees han estat darrera tots els canvis socials. L'idealisme, o la ideologia històrica, parteix de la legitimitat de totes les idees —totes elles ens apropen a la gran i única Veritat— i de llur immanència (tot superant, doncs, les doctrines providencialistes).

D'aquí a la teologia de la història de Hegel, només hi ha un pas. Hegel aplica la dialèctica a l'evolució històrica, on creu trobar unes lleis immutables i eternes. La Història mostraria una línia, no absent de passos enrera, vers el desenvolupament espiritual, que ell identifica amb la consciència de llibertat.

Voldria comentar finalment les teories de la història de dos historiadors romàntics. D'una banda, Jules Michelet (1798-1874), fill d'una família revolucionària arruïnada, i ben aviat adherent del moviment democràtic. Michelet, que assegura que «no he tingut cap altre mestre sinó Vico», és fortament influït pel moviment romàntic. És el primer a introduir el poble frances com a tal en els llibres d'història, i això tant des d'una òptica de convenciment teòric com des d'un enfocament metodològic (pot ésser considerat legítimament l'introduïdor de la història oral). En aquest sentit, són plenament significatives les seves *Història de la Revolució francesa* (1847-1853) i *Història de França* (1856-1861). Michelet parteix del sentiment com a base de tot coneixement històric profund i de l'idealisme alemany com a explicació de la Història; assumeix plenament el concepte de «geni del poble», com a expressió volguda de l'esperit de Déu; desenvolupa una història subjectiva i empàtica, al servei de la qual posa una ploma apassionada.

Més enllà, en aquesta línia, anirà l'escocès Thomas Carlyle (1795-1881), al qual he dedicat recentment un article, Carlyle és l'autor d'un seguit d'obres historiogràfiques com *Història de la Revolució francesa* o *Història de Frederic el Gran*; però de fet ha passat a la posteritat per una obra més teòrica: *Tractat dels herois, de llur culte i de l'heroic en la Història* (1840). Carlyle porta l'ètica i l'estètica romàntica als darrers extrems, fins al punt que cal situar-lo molt a prop de la frontera de la ciència històrica. Carlyle parteix de l'idealisme alemany, que ell trasllada a la veneració dels individus: Mahoma, Dant, Luter o Cromwell esdevenen alhora personatges individuals i fundadors de noves esglésies, de noves veritats cada cop més perfeccionades que no són altra cosa sinó, que passos en el descobriment de la gran Veritat universal. Carlyle està plenament amatat de la teoria del Volkgeist i no és pas, contra allò que han cregut alguns autors que el citen sense haver-lo llegit, un elitista. Carlyle està convençut de l'inequívoc binomi entre heroï i poble. És l'heroï qui refà la fe en el poble; i és el poble qui esdevé, per l'alè de l'individu, subjecte històric actiu, destructor i/o constructor. Carlyle és un historiador profundament empàtic; es mostra, d'altra banda, llargament convençut de la bonesa d'instins i de sentiments de l'home salvatge; i és, a més, un escriptor molt personal, amb un estil contínuament trencat i difícil.

Hem posat com a límit per a la historiografia romàntica l'any 1848. Després d'aquesta data és difícil de mantenir per més temps, sense xocar arreu amb el nou ordre burgès, un enfocament historiogràfic populista i revolucionari. Certament el Romanticisme es mantindrà a la perifèria d'Europa, en aquells llocs on, per efecte de la represió política, els ideals romàntics han arribat massa tard. Aquest és el cas de Rússia, i he de dir que comparteixo l'epítet de romàntics aplicat pel gran historiador anglès E. H. Carr a homes com Herzen, Ogarev o Bakunin. Aquest és també el cas del nostre país, dels Països Catalans. És indubable que les obres historiogràfiques i/o literàries de Balaguer, de Bofarull o de Vicent Boix s'inscriuen plenament en la més genuïna tradició romàntica.

Però a França, a Anglaterra o a Alemanya, el Romanticisme havia acabat. Als historiadors, hom els imposava seny. El desapassionament polític havia d'anar acompanyat d'una visió historiogràfica asèptica i

innòcua. Als historiadors hom els exigeix fidelitat absoluta a l'estat (com el cas de Leopold Ranke (1795-1886), que està disposat a justificar la utilització de la força per part de l'estat) o absolut pragmatisme eixorc (com Numa Denys Fustel de Coulanges (1830-1889), l'autor de la cèlebre frase «hi ha una filosofia i una història, però no existeix una filosofia de la història»). El positivisme, de la mà dels estudis sociològics de Comte, seria el lògic colofó d'aquest corrent de realisme inoperant i d'allunyament de la «funesta mania de pensar».

Però el Romanticisme tingué encara uns epígons: els qui van atrinxer-se rera la història de l'art. Un autor com Jakob Burckhardt (1818-1897) mantingué encara la flama romàntica; té, però, un romanticisme estètic, despullat de principis polítics. I tanmateix, en una obra teòrica com *Consideracions sobre la Història universal*, i malgrat les lògiques concessions a l'època (escriu, per exemple, que «història, és a dir, coordinació, no és pas filosofia, i la filosofia, és a dir, subordinació, no és pas història») manté encara, per a sorpresa de molts dels seus lectors, un fort sentit ètic.

Agustí ALCOBERRO